
Projev profesora Jiřího Kuthana u příležitosti 666. výročí založení UK

Univerzita Karlova v dějinách národa a státu

Univerzita Karlova v Praze je nejstarší ve střední a jihovýchodní Evropě. Doba kdy vznikla, byla epochou velkého rozmachu evropských univerzitních institucí; zakladatel té naší, Karel IV., při tom sehrál klíčovou roli. Sám byl mimořádně vzdělaný, významně ho ovlivnil dlouhý pobyt v Paříži a setkání s velkou duchovní kulturou Francie i následný pobyt v Itálii. Karel dovedl vzdělání oceňovat; je to zjevné nejen z toho, že se se zasloužil o založení naší univerzity, ale i z toho, že se po celý život obklopoval mimořádně vzdělanými osobnostmi a komunikoval s nimi.

Když Karel roku 1348 pražskou univerzitu zakládal, neexistovalo na velké části evropského kontinentu na sever od Alp a na východ od hranic Francie žádné vysoké učení. Na svém samotném počátku byla naše univerzita v zakládacím privilegiu obdařena výsadami, jakým se těšily univerzity v Paříži a v Bologni. V jiné své listině vyjádřil Karel IV. přání, aby se těšila takovým úspěchům jako univerzity v Paříži a v Oxfordu. Jak patrně, nastavil pro ni vysoké hodnotové měřítko – měla se vyrovnat nejpřednějším univerzitám tehdy známého světa.

O tom, jakou roli pražská univerzita v těchto svých raných dobách hrála, svědčí skutečnost, že řada jejích někdejších studentů získávala významné úřady často i v končinách ležících daleko za hranicemi českých zemí. Současně obec pražské univerzity sdílela od počátku osudy společnosti žijící v českém státě. V historických chvílích stála ve středu dění a také za to někdy platila nemalou daň.

Dobu velkého rozvoje zažila pražská univerzita v průběhu druhé poloviny devatenáctého a v prvních desetiletích dvacátého století. Jistě – i na její půdě se projevovaly národnostní spory, v jejichž důsledku byla nakonec v roce 1882 rozdělena na českou a německou (teologická fakulta zahájila činnost až v roce 1891/1892).

Toto rozdělení vyžadovalo vybudování samostatných českých fakult. S mimořádnou intenzitou, nákladem a rychlostí vyrůstaly tehdy nové budovy, které potřebám univerzity slouží i v naší době. V nich se utvářel život jednotlivých fakult, ústavů, kateder a dalších zařízení. Velmi rychle se konstituovala řada nových oborů a specializací a to jak ve vědách lékařských a přírodovědných, tak i humanitních. Velkým tempem se zvětšovalo množství univerzitních studentů (například filozofická fakulta měla v roce 1891/1892 141 studentů, v roce 1905/1906 jich již bylo 1486).¹ Jeho základnou byl dynamický nárůst počtu kvalitních středních škol – gymnázií a reálků.

Všeobecný rozmach školství, vzestup pražské univerzity i dalších vysokých škol (Vysoké učení technické, Akademie výtvarných umění) probíhal v době, kdy české země (a s nimi dílem i celá rakousko-uherská monarchie) zažívaly i přes občasné deprese (krize v letech 1873-1879) nebyvalý hospodářský rozvoj – se závratnou rychlostí byla budována železniční síť, vyrůstaly nespočetné nové továrny, zvláště větší a velká města se rozrůstala ve fascinujícím tempu. Všude bylo zapotřebí vzdělaných lidí – techniků, lékařů, právníků, středoškolských učitelů, kvalifikovaných odborníků v administrativě. Jinými slovy řečeno – rozvoj hospodářský šel s rozvojem vysokého školství a s obecným rozvojem vzdělanosti ruku v ruce, byly to dvě strany jedné mince. V těchto dobách měla pražská univerzita veliký podíl na proměně české společnosti ve společnost vzdělanou a moderní.

Na české i německé univerzitě působila řada vynikajících osobností, z nichž mnohé získaly obecný respekt. Pět profesorů univerzity se stalo ministry ve vládě rakouské části monarchie, někteří byli zvoleni do českého sněmu nebo do říšské rady, jejímž poslancem se stal i T. G. Masaryk. Ten stanul v čele snah o vznik nového československého státu; spolu s ním to byl i Milan Rastislav Štefánik, který na pražské univerzitě získal doktorát a Edvard Beneš, jenž se stal v roce 1913 soukromým docentem pražské univerzity.

Osobnosti, které patřily k univerzitní obci, nebo z ní vzešly, se významně podílely na vzniku nového státu a jeho řízení a budování. Základem jeho bohužel jen dočasné úspěšnosti byla existence dobře připravených vzdělaných elit – zásluha Karlovy Univerzity tu byla neocenitelná.

Étos vysokého společenské cenění vzdělanosti, školských institucí a jmenovitě pak vysokých škol přešel z doby monarchie do časů první republiky. S pomocí potenciálu pražské univerzity vznikly nové univerzity v Brně a v Bratislavě.

1 Josef PETRÁŇ, Česká filosofická fakulta 1882-1918, in: Jan HAVRÁNEK (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy III, 1802-1918*, Praha 1997, s. 298.

Česká Karlova univerzita získala nové výstavné budovy, dále rostl počet jejích studentů i učitelů, patřila k páteřním institucím nového státu.

* * *

Přes všechny problémy politické, národnostní a sociální prožila pražská univerzita v období vymezeném polovinou 19. století a lety 1938/1939 dlouhý čas poměrně klidného a dynamického rozvoje. Události roku 1939 zasáhly Karlovu univerzitu drastickým způsobem. Zastřelení devíti studentů 17. listopadu 1939, uzavření českých vysokých škol, uvěznění mnoha studentů a jejich odvezení do koncentračních táborů. To byl jen začátek. Řada vysokoškolských učitelů přišla o život, velký počet jich prošel uvězněním a perzekucí. Nacistický totalitní režim útokem na vysoké školy a vzdělané vrstvy usiloval o plné ovládnutí českého národa a jeho zdecimování. Je tu patrné, jak dobře si byla totalitní moc vědoma úlohy a síly vzdělanosti a nebezpečí, které pro ni odtud plyne.

Těžké čistky a zásahy totalitní moci zažila Univerzita Karlova i za komunistického převratu v únoru 1948 a v době následující. Ty postihly ve zvýšené míře zejména její humanitní větev. Tu drasticky poznamenala i doba tzv. normalizace po roce 1968. Přes to všechno si díky velkému nasazení mnoha osobností působících na Karlově univerzitě zachovala její četná pracoviště své kvality a také spojení se světem, i když komunikace s ním byla nejruznějším způsobem omezována.

* * *

Poslední dny tzv. „normalizačního“ režimu započaly 17. listopadu 1989 průvodem studentů z Albertova na Národní třídu. Od této doby se naše společenství těší svobodě a demokracii a navíc bezpečnému životu v rámci Evropské unie. Události z poslední doby, které se odehrály nedaleko od hranic Evropské unie, jsou důraznou připomínkou toho, že tyto hodnoty nejsou samozřejmostí, jejich obhajoba stála v minulosti velké oběti a je třeba je neustále s velkou pozorností chránit. Možná se mnou nebudou všichni souhlasit, ale snad žádná generace v naší zemi neměla tak kvalitní podmínky pro život jako my v naší době. Dnešní svoboda a demokracie mají své slabiny, stíny a nedostatky, o nichž dobře víme, ale přesto: svoboda nejenže patří k nejvyšším hodnotám lidské existence, ale je také nejlepším prostředím pro pěstování dobré vzdělanosti.

* * *

Od roku 1989 vzniklo mnoho nových vysokoškolských zařízení a mnohonásobně narostl počet vysokoškolských studentů. Je však zapotřebí bránit se tomu, aby současně s tím klesala úroveň studia a aby namísto pěstování vzdělanosti kvetlo rozdávání diplomů. Posláním Univerzity Karlovy je dnes nejen udržovat, ale i zvyšovat kvalitu svých výkonů jak ve výuce, tak ve sféře vědy. Patří sem i péče o kulturní bohatství naší země a o to, aby v ní byla vytvářena kulturní atmosféra. Jen tak lze pro všechny v naší zemi zajistit dobrou bázi života. Velká minulost a tradice Univerzity Karlovy je pro dnešek inspirací a závazkem.

Tak jako v minulosti, ani dnes nemůže mít obec Univerzity Karlovy na mysli jen vlastní prosperitu. Tak jako v minulosti musí Univerzita Karlova patřit k páteřním institucím naší společnosti, našeho státu. Znamená to nejen těšit se akademickým svobodám a zasazovat se o jejich uchování a pozitivní prohlubování, protože jen svobodná, sebevědomá a otevřená univerzita může dobře naplňovat své poslání. Znamená to ale zároveň i odpovědnost vůči celé společnosti a státu a to proto, že na univerzitní půdě jeho budoucí prosperita vyrůstá. Starost o dobré směřování společnosti a státu byla univerzitní obcí vlastní i v těžkých dobách a za to mnohdy tvrdě platila, s nemenší naléhavostí to platí i pro dnešek.